

Старогръцка литература

2020/2021

Лекция VI

Хезиод. За живота и произведенията му

Хезиод и Омир

Винаги се е предполагало, че Хезиод е съвременник на Омир. Съгласно известното свидетелство на Херодот (II, 53) те са живели 400 години преди него (IX в. пр. Хр.) и на тях принадлежи „изобретяването“ на боговете във вида, в който гърците са ги почитали.

В анонимните биографии от по-късно време за Хезиод се говори като за по-млад, а понякога и като за по-възрастен от Омир; че бил негов роднина или съперник в поетическото творчество. Но това са догадки без историческа стойност. Единствените по-сигурни сведения, с които разполагаме, са тези, които самият поет дава за себе си.

Те се откриват главно в „Дела и дни“. Оттам може да се научи за произхода, родното място и семейството на Хезиод; къде е съчинявал произведенията си; дали е пътувал и по какъв повод е станал поет.

Произход и семейство

Баща му произхождал от малоазийския (еолийски) град Куме и се е занимавал с мореплаване - транспорт и търговия. Изглежда, че това занятие не му донесло добри доходи и той се преселил в континентална Гърция – в беотийското градче Аскра, близо до планината Хеликон.

„Както и моят и твоят баща, неразумни ми Персе,
плаваше с кораби, тъй като нямаше святна прехрана;
той и пристигна един ден и тука след плаване дълго,
след като с кораба чер еолийската Кима напусна,
бягайки не от охолство и не от имот и богатство,
ала от лошата бедност, дарена от Зевс на човека.
Той досама Хеликон се засели във жалката Аскра“ („Дела и дни“, 633-639)

Престижът на Хеликон като обиталище на Музите се основава именно на някои от Хезиодовите стихове. В самото начало на „Теогония“ се казва:

„Нека във нашата песен от Музите първо да почнем,
що в Хеликон – планината висока и свята – живеят...
...започват тогава
своите танци, които са пълни със хубост и прелест,
горе на връх Хеликон...“ („Дела и дни“, 1-8)¹

¹ Преводите от Хезиод принадлежат на Станка Недялкова-Козарова (1988).

Хезиод израснал в Аскра, но не бил доволен от живота там:

„Той досама Хеликон се засели във жалката Аскра -
зиме зловеща, лете пък тягостна, хубава – нивга“ („Дела и дни“, 639-640)

Когато баща му починал, оставил на него и брат му (на име Перс) наследство, което те не успели да си поделят справедливо. Според Хезиод то е било поделено, но след това брат му, с помощта на подкупни съдии, получил още. Читателят остава с впечатлението, че точно тази семейна свада е станала повод за написването на „Дела и дни“: защото тя е като монолог, който авторът адресира към брат си, укорявайки го, че не е избрал по-честен начин за осигуряване на необходимото.

„Бе разделено наследството вече, но повече грабна
ти и отнесе, защото ласкаеш царете...“ („Дела и дни“, 37-38)

Хезиод и Музите

Хезиод се препитавал като пастир, но покрай това започнал да съчинява и стихове. Вдъхновението му било от Музите: защото всеки поет или оратор става такъв по тяхно благоволение.

„Него на Музите аз посветих в Хеликон, че най-първо
там ме научиха те сладкогласните песни да пея“ („Дела и дни“, 658-659)

„Нявга научиха те Хезиод на божествена песен,
както пасеше овце на свещен Хеликон във полите“ („Теогония“, 22-23)

„...ето такъв е на музите светият дар за човека.
Тъй като музите, още и бог Аполон далнометен,
правят да има певци, китаристи сред смъртните хора
(както от Зевс са царете) и този щастлив е, когото
музите любят; текат от устата му сладостни звуци“ („Теогония“, 93-98)

Веднъж се случило да участва в поетическо състезание. Мястото не било далече: Халкида на остров Евбея, където синовете на един местен велможа били организирали празник в негова чест. Хезиод спечелил състезанието и получил награда:

„Тъй като нивга на кораб по ширно море не съм плавал,
само в Евбея веднъж от Авлида, ахейците гдето
нявга изчакваха бурята, много народ насъбрани
в път от свещена Елада към Троя, с жените си славна.
Ето тогава в Халкида отплувах и аз за игрите
в чест на разумния Амфидамант; многобройни награди
бяха децата на славния мъж обявили. Ще кажа,
там че със химн победих и отнесох триножник с ушенца“ („Дела и дни“, 649-657)

Ако мястото е автентично, би трябвало да се мисли, че то е станало основание за появата на късния поетически диалог „Състезание на Омир и Хезиод“.²

Това са сведенията, които имаме от самия автор. Благодарение на тях Хезиод понякога е бил наричан „първата историческа личност в западната литература“.

² С тази легенда се шегува Лукиан в романа си „Истинска история“: „Дойде времето и за един техен празник със състезания, наречен Смъртници... От поетите Омир беше подчертано най-добрият, но въпреки това първото място получи Хезиод“ (II,22; превод Б. Богданов, 1975).

За смъртта му

Впоследствие възникнало и предание за неговата смърт. Говорело се, че бил убит в Локрида (Навпакт) поради подозрение за връзка с млада неомъжена жена. Ето съобщението на Тукидид, допълнено векове по-късно от Павзаний:

„Демостен пренощувал с войската си в светилището на Зевс Немейски, в което, както се разказва, бил убит поетът Хезиод от тамошните жители, точно както оракулът предсказал на поета, че ще загине в Немея“ (Тукидид III, 96. Превод М. Мирчев, 1979)

„Противоречиви неща се разказват и за смъртта на Хезиод. Всички са съгласни, че Ктимен и Антиф, синовете на Ганюктор, избягали от Навпакт в Молюкрия заради убийството на Хезиод, че тук те съгрешили срещу Посейдон и че в Молюкрия били наказани. Сестрата на младежите била обезчестена; някои казват, че деянието било на Хезиод, а други, че Хезиод бил погрешно обвинен за чуждо престъпление. Толкова различни неща се разправят както за самия Хезиод, така и за поемите му“ (Павзаний IX, 31, 6).³

Какво му се приписва. Съмнения около „Теогония“

Макар в неговата историчност да не се е съмнявал никой, около авторството на произведенията му имало спорове, подобни на споровете за творчеството на Омир.

През античността някои са смятали, че „Теогония“ не е негова:

„Беотийците, живеещи около Хеликон, се придържат към мнението, че Хезиод не е написал нищо друго, освен „Дела“, и дори от тях те отхвърлят предисловието към Музите, като твърдят, че поемата започва с изброяването на Враждите. Показаха ми също една оловна табличка до извора, почти заличена от времето, на която били изписани „Делата““ (Павзаний IX, 32, 4-5).

От друга страна, приписвали са му множество епически произведения, от които по-голям фрагмент е оцелял единствено от т.нар. „Щит на Херакъл“.

Ето съобщението на „Суда“:

Ποιήματα δὲ αὐτοῦ ταῦτα: Θεογονία, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, Ἀσπίς, Γυναικῶν ἠρωϊνῶν κατάλογος, Ἐλικήδειον εἰς Βάτραχόν τινα, ἐρώμενον αὐτοῦ, περὶ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων: καὶ ἄλλα πολλὰ.

Според Павзаний:

Съществува и друго мнение, твърде различно от първото, че Хезиод е написал много поеми; една за жените, наречена „Велики Евои“, Теогонията, поемата, посветена на прорицателя Меламп, тази за слизането в Хадес на Тезей и Пиритой, препоръките на Хирон за обучението на Ахил, както и други поеми, освен „Дела и дни“ (IX, 32, 4-5).

В днешно време обаче тези спорове са изоставени. Относно фрагментите и заглавията няма какво ново да се каже, те по традиция се внасят в пълните издания на автора, като към тях се прилагат мненията на древните.

Колкото до оцелелите поеми, отдавна е прието да се мисли, че авторът на „Теогония“ и „Дела и дни“ е един и същ: това е този Хезиод, назован с името си в „Теогония“ 22, за чийто живот се говори на различни места във втората поема.

³ Преводите от Павзаний са дело на В Русинов (2005).

„Теогония“

Това е поема за възникването на света, войните между боговете, тяхното и на героите родословие. Интересно е, че изложението завършва със съобщение за потомството на Одисей – че имал трима сина от Кирка и двама от Калипсо. Това се казва във връзка с изброяването на някои бракове между богини и смъртни мъже; по този начин обаче Хезиод стига до самия край на митовите и легендите от „епическия цикъл“.

Така че в това свое произведение, без да го заявява изрично, Хезиод се стреми да направи кратко изложение на цялата гръцка митология.

В началото се говори за Музите. Съобщават се имената им (ст. 79); къде живеят, как си прекарват дните, съдържанието на песните им; че са дъщери на Зевс и Мнемозина.

После (от ст. 106) започва същинският разказ.

Първите начала са четири – Хаосът, Земята (Гея), Тартарът и Ерос. Следват „родословията“ и на първо място разказът за потомството на Земята и роденият от нея Уран (Небе). Техните деца се наричат „титани“. Един от тях – Кронос – детронира баща си Уран и става владетел на вселената. После започва да унищожава децата си от титанката Рея, като ги поглъща. Но последното от тях – Зевс – било скрито от майка си на Крит, като вместо него на Кронос бил предложен камък, увит в пелени.

След време Зевс на свой ред детронира Кронос и го принуждава да освободи погълнатите си братя и сестри. Това е „олимпийското поколение“ – семейство от богове, които и Омир представя като владетели на света. За да укрепи властта си, Зевс води две тежки войни – едната срещу въстаналите титани (ст. 629-735), а другата – срещу чудовището Тифон, родено от Земята и Тартар (ст. 820-868). След победата му боговете, по съвет на Земята, признали Зевс за свой цар (ст. 881-885).

Нататък следва изреждане на браковете на Зевс с различни богини и смъртни, и имената на родените от тях богове и герои. Поемата завършва със списък на богини, родили деца от смъртни мъже.

Изглежда, че Хезиод е продължил с разказ за потомството на някои прочути смъртни жени:

„Нека сега пък със сладостен глас олимпийските Музи
щерки на Зевс щитодържец, възпеят рода на жените...“ („Теогония“, 1021-1022)

Но този „списък на жените“, известен на някои антични автори, е загубен.

(следва)